

5. Шупак І. Нацистська антисемітська пропаганда серед місцевого населення України / І.Шупак // Проблеми історії Голокосту: Науковий журнал. – Дніпропетровськ: Пороги, 2006. – Вип.3. – С.147–176.

6. Герцштейн Э. Война, которую выиграл Гитлер / Пер. с англ. А.Л. Уткина, А.В. Бушуева, И.С. Соколова под общ. ред. Г.Ю. Пернавского. – Смоленск, 1996. – 257 с.

7. «Вільна Україна». – 1941. – 4 жовтня.

8. «Дніпропетровська газета». – 1941. – 7 листопада.

9. Гончаренко О. До питання про участь місцевого населення у порятунку євреїв на території Райхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.) / О.Гончаренко // Український історичний журнал, 2010. – №1. – С.128–141.

10. ДАДО. – Ф.Р–2276. – Оп.1. – Спр.1159.

11. «Дніпропетровська газета». – 1941. – 18 листопада.

12. «Дніпропетровська газета». – 1942. – 14 січня.

13. «Дніпропетровська газета». – 1942. – 29 січня.

14. ДАДО. – Ф.Р–2276. – Оп.1. – Спр.1046.

15. Там само. – Спр.2.

16. Там само. – Спр.1812.

17. Там само. – Спр.19.

18. Там само. – Спр.1028.

19. Там само. – Спр.1365.

20. Бауман З. Актуальность Холокоста / Пер. с англ. С.Кастальский, М.Рудаков. – М.: Европа, 2010. – 316 с.

References

1. Abakunova G. Antysemit'ska polityka nacysts'koi' vlady v rajhskomisariati «Ukrai'na» / G.Abakunova // Aktual'ni problemy vitchyznanoi' ta vsesvitn'oi' istorii'. Zbirnyk naukovykh prac'. Naukovi zapysky Rivnensk'ogo derzhavnogo gumanitarnogo universytetu. – 2010. – Вyp.19. – С.21–30.

2. Gogun A. Problema jeffektivnosti nacistskoj antisovetskoj i antisemitskoj propagandy / A.Gogun // Problemi istorii Golokostu: Naukovij zhurnal. – Dnipropetrovs'k: Porogi, 2010. – Vip.5. – С.56–75.

3. Gridina I. Vplyv nacysts'koi' propagandy na duhovne zhyttja naselennja Ukrai'ny (tehnologii', mehanizmy, efektyvnist') / I.Gridina // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal, 2009. – №3. – С.123–132.

4. Trepkacheva O. Nacistskaja propaganda na okkupirovannyh territorijah Dnepropetrovshhiny / O.Trepkacheva // Grani, 2009. – №1. – С.34–37.

5. Shhupak I. Nacysts'ka antysemit'ska propaganda sered miscovogo naselennja Ukrai'ny / I.Shhupak // Problemy istorii' Golokostu: Naukovij zhurnal. – Dnipropetrovs'k: Porogy, 2006. – Vyp.3. – С.147–176.

6. Gershtejn Je. Vojna, kotoruju vyigral Gitler / Per. s angl. A.L. Utkina, A.V. Bushueva, I.S. Sokolova pod obshh. red. G.Ju. Pernavskogo. – Smolensk, 1996. – 257 s.

7. «Vil'na Ukrai'na». – 1941. – 4 zhovtnja.

8. «Dnipropetrovs'ka gazeta». – 1941. – 7 lystopada.

9. Goncharenko O. Do pytannja pro uchast' miscovogo naselennja u porjatunku jevrei'v na terytorii' Rajhskomisariatu Ukrai'na (1941–1944 rr.) / O.Goncharenko // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal, 2010. – №1. – С.128–141.

10. DADO. – F.R–2276. – Op.1. – Spr.1159.

11. «Dnipropetrovs'ka gazeta». – 1941. – 18 lystopada.

12. «Dnipropetrovs'ka gazeta». – 1942. – 14 sichnja.

13. «Dnipropetrovs'ka gazeta». – 1942. – 29 sichnja.

14. DADO. – F.R–2276. – Op.1. – Spr.1046.

15. Tam samo. – Spr.2.

16. Tam samo. – Spr.1812.

17. Tam samo. – Spr.19.

18. Tam samo. – Spr.1028.

19. Tam samo. – Spr.1365.

20. Bauman Z. Aktual'nost' Holokosta / Per. s angl. S.Kastal'skij, M.Rudakov. – M.: Evropa, 2010. – 316 s.

* * *

УДК 94(477) «1941/1944»

Куницький М., кандидат історичних наук, заступник генерального директора, Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта» (Україна, Київ), aleksej-goncharenko1@rambler.ru

Реалізація мети та завдань гітлерівської окупаційної політики у контексті функціонування владних інституцій Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.)

Аналізуються особливості функціонування гітлерівського апарату влади Райхскомісаріату «Україна», на який покладалася компетенція реалізації політичної мети й тактичних завдань нацистської окупаційної політики.

Ключові слова: експансія, Третій Райх, Райхскомісаріат «Україна», нацистська окупація, цивільна адміністрація, місцеве населення.

Kunytskyi M., Candidate of History, Deputy Direktor General, Ukrainian State of Poste Ukrposhta (Ukraine, Kyiv), aleksej-goncharenko1@rambler.ru

The goals and objectives of Nazi occupation policy in the context of the functioning of government institutions Rayhskomisariat «Ukraine» (1941–1944 years)

This publication analyzes the features of the functioning of Hitler's power apparatus Rayhskomisariatu «Ukraine», which attributed the competence of political goals and tactical objectives of Nazi occupation policy.

Keywords: expansion, Third Reich, Rayhskomisariat «Ukraine», the Nazi occupation, civil administration, the local population.

Kunytskyi M., kandidat istoricheskikh nauk, zamestitelj general'nogo direktora, Ukrainское государственное предприятие почтовой связи «Укрпочта» (Украина, Киев), aleksej-goncharenko1@rambler.ru

Реализация целей и заданий оккупационной политики в контексте функционирования властных институций Рейхскомисариата «Украина» (1941–1944 гг.)

Анализируются особенности функционирования гитлеровского аппарата власти Рейхскомисариата «Украина», на который возлагалась компетенция реализации политических целей и тактических заданий нацистской оккупационной политики.

Ключевые слова: экспансия, Третий Рейх, Рейхскомисариат «Украина», нацистская оккупация, гражданская администрация, местное население.

Період Другої світової війни та гітлерівської окупації стали добою, коли вирішувалося майбутнє нашої Батьківщини. Для реалізації мети та завдань окупаційної політики Третього Райху в Україні було створено відповідний інструментарій – систему органів та установ Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ), уповноважених на певні службові дії та компетенції. Функціонували вони у системі горизонтальних та вертикальних управлінських зв'язків, становлячи собою суворо централізовану та замкнуту адміністративну систему.

Заявлена тема дослідження продовжує залишатися актуальною, адже здатна конкретизувати окупаційну політику, яка здійснювалася на теренах найбільшого за розмірами та чисельністю населення адміністративно-територіального утворення, яке отримало назву – Райхскомісаріат «Україна» (далі – РКУ).

Окремі сегменти цієї багатогранної проблеми розглянути у дослідженнях В.Рекотова [1, с.90–101], М.Коваля [2;3], О.Лисенка та Т.Першиної [4], О.Гончаренка [5]. Аналіз історіографічних напрацювань попередників вказує на ту обставину, що зазначена проблема усе ще потребує додаткових дослідницьких зусиль. Відповідно до цього, об'єктом дослідження визначається нацистський окупаційний режим, встановлений на теренах РКУ, предметом – окупаційна політика, яка спрямовувалась на українське суспільство.

Зазначимо, що будь-який управлінський орган так само, як і їх система, мають відповідати покладеним службовим завданням. Задля цього передбачається наявність існування чітко визначених нормативними актами оптимальних зв'язків між самими структурними елементами управлінської системи. В умовах війни та окупації, постійних деструктивних впливів ззовні німецька управлінська система мала функціонувати злагоджено, самодостатньо, швидко й оперативно реагуючи на невідкладні виклики часу, й працювати на один результат – перемогу. Саме так, за задумом її творців, й мала функціонувати управлінська система РКУ.

З початком окупації влада на теренах майбутнього РКУ перебувала в руках так званої військової адміністрації, предствленої комендатурами Вермахту. У межах значних за розмірами територій, котрі охоплювали, як правило, кілька колишніх радянських областей, діяли фельдкомендатури. У межах кількох колишніх радянських районів функціонували ортскомендатури. У службовому відношенні вони підпорядковувалися фельдкомендатурам.

На здійснення завдань і функцій безпосереднього окупаційного управління уповноважувалися VII (адміністративні) відділи військових комендатур. Фактично це були територіальні органи військового управління окупованими землями. Їм належали всі владні повноваження адміністративного, військово-поліційного та господарсько-економічного характеру. На військових, які перебували на цій території, покладалася й без того значні за обсягами завдань мілітарного й охоронного характеру. Водночас це були тимчасові органи управління, оскільки на окупованих теренах СРСР передбачалося створення цивільної адміністрації. Для цього було створено Райхсміністерство східних окупованих територій, якому підпорядковувалася адміністрація РКУ.

Рішенням А.Гітлера 20 серпня 1941 р. було створено РКУ. На його території діяли генеральні округи, які поділялися на 114 гебітскомісаріатів. Кожен із гебітскомісаріатів мав площу 250–400 тис. га і налічував 150–250 тис. населення. Крім того, в організаційній структурі РКУ виокремлювалися п'ять штадткомісаріатів – Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг, Кам'янське. Меншими містами керували штадткомісари, а невеликими – ортскомісари [1, с.92]. Зазвичай, генеральні округи становили собою кілька колишніх радянських областей, а гебітскомісаріати – 3–4 райони.

Нижчим органом німецького окупаційного цивільного управління виступали гебітскомісаріати. Нормативними актами, прийнятими райхскомісаром, визначалося місце розташування гебітскомісаріатів [6, арк.1]. По аналогії із ними у деяких містах України створювалися штадткомісаріати. Службова компетенція обох управлінських органів була однаковою [7, арк.53]. Лише у деяких містах, наприклад, у Києві, внутрішня побудова штадтних одиниць відповідного штадткомісаріату мала більш складніший, порівняно з іншими міськими органами влади, характер [8, арк.62,63].

Внутрішня організаційна структура підрозділів гебітскомісаріатів визначалася генеральними комісарами, які й затверджували штатні розписи цих управлінських структур. Здебільшого, приймаючи ці рішення, генеральні комісари виходили із принципів особистого бачення реалізації проблеми налагодження управлінської системи на підконтрольній їм території, специфіки регіону. Тому на теренах РКУ представлено доволі значне розмаїття організаційної структури гебітскомісаріатів. Але, як правило, організаційну структуру гебітскомісаріату представляли відділи: загальний, політичний, адміністративний, фінансовий, господарський (промисловий), технічний, продовольства та сільського господарства, праці та соціального забезпечення, реєстратура та служба телефонного зв'язку [9, с.153–158].

Управлінська модель, на основі якої функціонували німецькі органи влади, мала вкрай суворо централізований, замкнутий на генеральних комісаріатах, відділах РКУ та особито райхскомісару Е.Коху характер. Влада на місцях безроздільно належала гебітскомісарам. В усіх офіційних зверненнях до місцевого населення вони вказували, що управляють відповідними територіями від імені самого «Фюрера». До компетенції гебітскомісарів належали: заходи військово-поліційного характеру [10, арк.67], право на винесення кримінальних покарань [11, арк.1; 12, арк.1], застосування до винних такого, вкрай, виду правової санкції, як смертна кара [13, арк.1].

Фактично гебітскомісаріати стали німецькими окупаційними органами влади комбінованого типу із чітко виразними військово-адміністративними, господарсько-економічними та поліційними функціями.

Поряд із владними структурами цивільної адміністрації РКУ на цій же території діяли німецькі поліційні органи та формування. Зрозуміло, що будь-яка державна система потребує правоохоронних органів, а в умовах гітлерівської окупаційної дійсності значення і роль репресивно-карального апарату зростало до значних розмірів.

Як вже зазначалося, основна ставка німецької адміністрації у взаєминах з підкупаційним соціумом на теренах РКУ робилася на силові, каральні засоби. Їх тиск на місцеве суспільство мав досягти такого рівня, за якого припинявся рух опору, а будь-яка протидія заходам окупаційної адміністрації була б неможливою навіть гіпотетично. У таких умовах від ефективної діяльності німецьких репресивно-каральних органів реалізація основних напрямів окупаційної політики залежала напрями.

Указом А.Гітлера «Про введення поліційного режиму в окупованих областях СРСР» від 17 липня 1941 р. поліційна охорона в окупованих районах СРСР, а тому й в Україні, безпосередньо покладалася на Райхсфюрера СС і шефа німецької поліції Г.Гімлера.

У результаті пошуку засобів та принципів підходів до проблеми розбудови німецьких поліційних структур в окупованих областях СРСР було прийнято рішення про створення відповідних органів комбінованого типу. У результаті поліційна охорона на теренах була покладена на поліцію порядку. До неї входили два структурні підрозділи – охоронна поліція та поліція порядку. Наймасовішим поліційним підрозділом, представленим у кожному колишньому райцентрі, стала цивільна жандармерія РКУ. Поліція безпеки та СД була найменш чисельною за кількістю особового складу й структурно була присутньою у найважливіших центрах генеральних округ РКУ.

До компетенції керівництва поліції безпеки та СД в РКУ належали справи політичного порядку, боротьби з учасниками руху опору, контроль за церквою, а також «остаточне розв'язання» «єврейського питання» [14, арк.49–55]. Здебільшого усі справи, які потрапляли до рук працівників цього репресивно-карального органу, розглядалися в досить обмежені часовими межами терміни та в позасудовому порядку. У поле зору поліції безпеки та СД могли потрапити й працівники та службовці цивільної адміністрації РКУ. Службовці поліції безпеки та СД мали право проводити оперативні та слідчі дії і щодо них.

Цивільна жандармерія РКУ була наймасовішим німецьким поліційним підрозділом. Структурно вона поділялася на головні жандармські команди, команди та пости. Територіально вони відповідно розподілялися по генеральних комісаріатах, гебітскомісаріатах та адміністративних центрах районів, що до них входили. Головні жандармські команди знаходилися у найважливіших центрах генеральних комісаріатів [15, арк.1].

У системі жандармерії РКУ та генеральних округ були задіяні також поліційні батальйони [15, арк.3–5,8]. Зазначимо, що до створення стаціонарних жандармських команд та постів підрозділи поліційних батальйонів на території своєї дислокації виконували за них відповідні службові функції [16, арк.20].

У відомчому плані жандармські команди та пости підпорядковувалися як генеральним комісарам та гебітскомісарам, а також власному поліційному керівництву, яке існувало на рівні цих адміністративно-територіальних округ.

До службової компетенції підрозділів цивільної жандармерії належали всі питання порушення встановленого порядку [17, арк.4], спекуляції [18, арк.1], кримінальні злочини та хуліганські вчинки місцевого населення [19, арк.80; 20, арк.60], боротьби із самотоноварінням [21, арк.6], крадіжок майна постів [18, арк.10], випадки виявлення фактів насильницької смерті [22, арк.1; 23, арк.113], протидія учасникам руху опору [24, арк.1; 25, арк.37,50], розшук втікачів із таборів військовополонених [25, арк.53].

Місцеве населення мало право поскаржитися на неправомірні дії місцевої поліції та працівників органів місцевого управління [23, арк.182]. Наслідком цих заяв ставали слідчі дії, які й проводилися жандармами.

Розгляд слідчих залежав від особистого бачення керівників місцевої жандармерії, які практично були безконтрольними. Вони могли проводити повноцінні слідчі дії щодо порушників порядку та хуліганів [26,арк.7], але так само часто підслідні розстрілювалися наступного дня після затримання [27,арк.97–100].

Отже, фактично цивільна жандармерія РКУ виконувала завдання і функції кримінальної поліції, забезпечуючи правопорядок та правомірну поведінку місцевого населення.

Водночас до службової компетенції цивільної жандармерії РКУ належали й інші питання, які дозволяють вважати цей поліцейський підрозділ засобом реалізації репресивно-карального сегмента гітлерівської окупаційної політики. Жандармерія займалася боротьбою з учасниками руху опору, влаштовувала показові страти та розстріли засуджених до страти місцевих мешканців. Але наймасштабнішим завданням, яке довелося виконувати жандармерії, стало тотальне знищення мирного єврейського населення, яке з цілого ряду причин уціліло під час акцій 1941 р.

Хоч цивільна жандармерія РКУ і вважається наймасовішим німецьким поліцейним органом, вона також не була великою за кількістю особового складу. Як правило, розміщений у центрі гебітскомісаріату жандармський пост міг складатися з 5, а то й 15–20 жандармів [28,арк.44–47;29,арк.18]. Бажала кращого й система матеріально-технічного забезпечення діяльності підрозділів жандармерії [28,арк.46].

У зв'язку з цим з перших днів окупації на теренах України з'явилися поліцейні формування, у повному обсязі набрані із представників місцевого населення чи військовополонених. Вони мали різну назву, хоч здебільшого їх ідентифікували як «місцева допоміжна поліція». З часом, після утворення РКУ, цей поліцейний підрозділ отримав назву «місцева охоронна поліція», або «допоміжна охоронна поліція». Територіально їх підрозділи розподілялися на районну, кушову та сільську поліцію. Уся їх структура була підпорядкована й замикалася на поліцейному керівнику гебітскомісаріатів. Іншої вертикалі управління місцева охоронна поліція не мала. Так німецьке керівництво уникало можливої протидії з боку місцевої поліції, яка усе ж була озброєна, а відтак становила певну загрозу інтересам Райху та ідеологічним постулатам нацизму, відповідно до яких лише представники Німеччини мали право на носіння зброї. Але реальність була такою, що від цього довелося відступати.

Спільним наказом головного командування окупаційними військами в Україні №257/41 II від 19 грудня 1941 р. та вищим СС і поліцейським керівником при РКУ – командуючим поліцією порядку №5/41 від 20 листопада 1941 р. усі місцеві поліцейні формування отримували назву «Допоміжна охоронна поліція» (Hilfsschutzmannschaft) й переходили у підпорядкування адміністрації РКУ [30,арк.82].

Організаційна структура створеної восени 1941 р. місцевої охоронної поліції мала різний у масштабах РКУ вигляд. Як завжди, усе напряду залежало від особистого бачення місцевого німецького керівництва. Але здебільшого місцеве поліцейні формування районного рівня складалися із секретаріату та двох слідчих відділів – з кримінальних та політичних справ [31,арк.73–85;32,арк.52–67]. Ще більш спрощену організаційну структуру отримали кушові та сільські поліцейні підрозділи.

До службових компетенцій місцевої охоронної поліції належали: охорона правопорядку в населених пунктах, забезпечення репресивно-каральних заходів вищого поліцейного керівництва, виконання розпоряджень та вказівок адміністрації гебітскомісаріатів. Загалом, без цього поліцейного органу цивільній адміністрації РКУ таки не вдалося б забезпечити повний і повсюдний контроль за населенням окупованих територій.

Ще однією управлінською структурою, без якої неможливо було налагодити повноцінну реалізацію основних заasad нацистської окупаційної політики, стали органи місцевого управління. Представлені вони були районними, міськими та сільськими управами. Ініціатива їх створення

належала ще військовій адміністрації. Після передачі відповідних територій у відання цивільної адміністрації РКУ, останньою був переглянутий кадровий склад місцевих органів влади, частину відповідальних службовців і керівників було звільнено, певним чином реформовано саму організаційну структуру цих владних інституцій.

За діючими інструкціями, місцеві органи влади зобов'язувалися виконувати усі німецькі установки. За ними встановлювався тотальний нагляд та контроль. Ця процедура мала здійснюватися таким чином, щоб місцеві установи відчували себе у ролі самостійних органів влади, але не змогли здійснити жодних дій, які зашкодили б німецьким інтересам [33,арк.12].

Організаційна структура органів місцевого управління міського та районного рівня не мала однакового в межах РКУ характеру. Що стосується сільських управ, то вони взагалі не мали внутрішньої побудови, а їх управлінський персонал складався, як правило, із сільського старости та писаря управи.

Окупаційні адміністратори прагнули не застосовувати в органах місцевого управління ту організаційну структуру, яка існувала в німецьких управлінських структурах. До того ж у реальних діях німецького керівництва спостерігається прагнення до максимального спрощення організаційної структури органів місцевого управління, зменшення кількості їх відділів та підпорядкованих комунальних служб.

Але ці наміри так і не були реалізовані на практиці. Так, наприклад, у жовтні 1941 р. у складі Київської міської управи діяли відділи: фінансовий, культури та освіти, охорони здоров'я, пропаганди та преси, праці, кадрів, суспільної опіки, міських підприємств, торгівлі та харчування [34,арк.42]. А до 1 серпня 1942 р. до структурних підрозділів Київської міської управи додалися ще транспортний, адміністративний, ремісничий, контрольно-інспекторський, паливний, статистичний, правничий відділи та служба зв'язку [34,арк.41,42].

Аналогічні тенденції спостерігаються в усіх генеральних комісаріатах РКУ. Хоч Е.Кох і вимагав від підлеглих скоротити витрати на утримання персоналу органів місцевого управління [35,арк.8,9], кількість їх невпинно збільшувалася, так само, як і чисельність відділів та служб.

Отже, місцева управлінська модель РКУ була представлена районними, міськими та сільськими управами. Вони виступали у якості допоміжних органів управління і поза санкцією німецьких керівників не мали права ухвалювати важливих рішень.

Зазначимо, що, окрім адміністративних органів влади РКУ та поліцейних формувань, на цій же території функціонували органи управління сільськогосподарським виробництвом. Спеціалізація й виділення окремого господарського управління цією сферою економіки пояснюється надзвичайною потребою Райху та Вермахту у сільськогосподарській продукції, сировинним матеріалом, продукції тваринництва, які передбачалося отримувати з України.

Управління сільськогосподарським виробництвом, зберіганням та переробкою відповідної продукції у генеральних округах здійснювали окружні сільськогосподарські управління. Вони були підконтрольні окружним сільгоспомендантам.

Окружні сільськогосподарські управління склалися із відділів: організаційного, пропаганди, статистики й землевлаштування, тваринництва, рослинництва. У гебітскомісаріатах сільським господарством відали гебітсландвірти, а в районах – крайсландвірти.

Отримання продовольства і сировини з України мало настільки важливий характер, що наприкінці 1942 р. було введено додаткову форму керівництва на місцях – так звані «опорні пункти» (по одному на 3–4 села). Опорний пункт очолювався господарським офіцером, а до його штату входили агроном, бухгалтер та технічний працівник. Усього на теренах РКУ було створено 2870 опорних пунктів.

Публічним робочим інструментом німецького сільськогосподарського командування виступали окружні, обласні та районні земельні управи, які вирішували виключно

взъкотехнічні питання щодо організації сільськогосподарських робіт, дотримання агротехніки, технологій збирання і зберігання отриманої продукції тощо [36, с.287,288].

Таким чином, робочим інструментом, на основі якого реалізувалася окупаційна політика на теренах РКУ, стала система органів та установ німецького та місцевого рівнів. Усі вони мали різні рівні службової компетенції та повноважень, але стратегічне завдання їх було однаковим – забезпечити Третій Райх і Вермахт продовольством, сировиною та робочою силою. Україна перетворилася на один із основних факторів перемоги Німеччини на фронтах Другої світової війни.

Список використаних джерел

1. Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П.В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – №3. – С.90–101.
2. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945). Спроба концептуального бачення / М.В. Коваль. – К.: Вища школа, 1994. – 57 с.
3. Коваль М.В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М.В. Коваль. – К.: Вища школа, 1995. – 194 с.
4. Гончаренко О., Лисенко О., Першина Т. Система управління окупованими територіями України / О.Гончаренко, О.Лисенко, Т.Першина // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / НАН України. Інститут історії України. – К.: НВП «Видавництво «Наукова думка, НАН України», 2010. – Кн.1. – 735 с.
5. Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія / Гончаренко О.М. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 600 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.2077. – Оп.1. – Спр.10.
7. Там само. – Спр.20.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф.79. – Оп.1. – Спр.1. – Т.1.
9. Гончаренко О. Функціонування гебітскомісаріатів у системі органів влади Райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура та службова компетенція (1941–1944 рр.) / О.Гончаренко // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип.25. – 374 с.
10. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.Р–2443. – Оп.1. – Спр.5.
11. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф.Р–2499. – Оп.1. – Спр.10.
12. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Р–1357. – Оп.1. – Спр.8.
13. ДАПО. – Ф.Р–8676. – Оп.2. – Спр.159.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.57. – Оп.4. – Спр.109.
15. ДАКО. – Ф.Р–2732. – Оп.1. – Спр.2.
16. Державний архів Волинської області. – Ф.Р–2. – Оп.2. – Спр.4.
17. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф.Р–1511. – Оп.1. – Спр.1.
18. ДАКО. – Ф.Р–2733. – Оп.1. – Спр.5.
19. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф.Р–2567. – Оп.1. – Спр.1.
20. ДАКО. – Ф.Р–2733. – Оп.1. – Спр.1.
21. ДАПО. – Ф.Р–2839. – Оп.1. – Спр.3.
22. ДАКО. – Ф.Р–2733. – Оп.1. – Спр.10.
23. ДАКО. – Ф.Р–2443. – Оп.1. – Спр.5.
24. ДАКО. – Ф.Р–2733. – Оп.1. – Спр.11.
25. ДАЖО. – Ф.Р–1452. – Оп.1. – Спр.1.
26. ДАПО. – Ф.Р–2878. – Оп.1. – Спр.1.
27. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф.5. – Спр.57198.
28. ДАДО. – Ф.Р–2567. – Оп.1. – Спр.9.
29. ГДА СБУ. – Ф.5. – Спр.51498.
30. Державний архів Миколаївської області. – Ф.Р–1432. – Оп.1. – Спр.1.
31. ГДА СБУ. – Ф.5. – Спр.57233.
32. Там само. – Спр.51718.
33. ЦДАГОУ. – Ф.166. – Оп.3. – Спр.141.

34. ДАКО. – Ф.Р–2412. – Оп.2. – Спр.5.
35. ЦДАГОУ. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.109.
36. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – К., «Наукова думка», 2006. – Т.2. – 653 с.

References

1. Rekotov P.V. Organu upravlinna na okupovaniі teritorii Ukrainu (1941–1944 rr.) / P.V. Rekotov // Ukrainskui istorichnui zurnal. – 1997. – №3. – S.90–101.
2. Koval M.V. Ukraina y Drugii svitovii i Velikoi Vitshuznaniі viinach (1939–1945). Sproba konceptyalnogo bachenna / M.V. Koval. – K.: Vucha chkola, 1994. – 57 s.
3. Koval M.V. Ukraina: 1939–1945: Malovidomi i neprozutani storinku istorii / M.V. Koval. – K.: Vuchza skola, 1995. – 194 s.
4. Goncharenko O., Lusenko O., Perchuna T. Sistema upravlinna okypovanumu terutoiamu Ukrainu / O.Goncharenko, O.Lusenko, T.Perchuna // Ukraina v Drygii svitovii viini: poglad z XXI stolitta. Istoruzni narusu / NAN Ukrainu. Instytut istorii Ukrainu. – K.: NVP «Vudavnuztvo «Naykova dumka, NAN Ukrainu», 2010. – Kn.1. – 735 s.
5. Goncharenko O.M. Hynkzionyvannya okupaziinoi administrazii Raichskomissariaty «Ukraina»: upravlinsko-rozporядzi ta organizaziino-pravovi aspektu (1941–1944 rr.): monografiya / Goncharenko O.M. – K.: NPU imeni M.P. Dragomanova, 2011. – 600 s.
6. Zentralnuii derhavnuui arhiv vuzux organiv vladu ta upravlinnya Ukrainu. – F.2077. – Op.1. – Spr.10.
7. Tam samo. – Spr.20.
8. Galusevui derzavnui arhiv Sluzbu bezpeku Ukrainu (dali – GDA SBU). – F.79. – Op.1. – Spr.1. – T.1.
9. Goncharenko O.M. Hynkzionyvannya gebieskomisariativ y sustemi organiv vladu Raichskomissariaty «Ukraina»: organizaziina strykytyra ta slyzbova kompetenzia (1941–1944 rr.) / O.Goncharenko // Naykovi zapusku z ykraiinskoi istorii: Zbirnik naykovuch statej. – Pereyaslav–Chmelnuzkuj, 2010. – Vup.25. – 374 s.
10. Derhavnuui arhiv Kuivskoi oblasti (dali – ДАКО). – F.R–2443. – Op.1. – Spr.5.
11. Derhavnuui arhiv Poltavskoi oblasti (dali – ДАПО). – F.R–2499. – Op.1. – Spr.10.
12. Derhavnuui arhiv Vinnizkoi oblasti (dali – ДАВО). – F.R–1357. – Op.1. – Spr.8.
13. ДАПО. – F.R–8676. – Op.2. – Spr.159.
14. Zentralnuy derzavnui arhiv gromadskich objednan Ukrainu (dali – ZDAGOY). – F.57. – Op.4. – Spr.109.
15. ДАКО. – F.R–2732. – Op.1. – Spr.2.
16. Derhavnuui arhiv Volunskoi oblasti. – F.R–2. – Op.2. – Spr.4.
17. Derhavnuui arhiv Chitomurskoi oblasti (dali – ДАЧО). – F.R–1511. – Op.1. – Spr.1.
18. ДАКО. – F.R–2733. – Op.1. – Spr.5.
19. Derhavnuui arhiv Dnepropetrovskoi oblasti (dali – ДАДО). – F.R–2567. – Op.1. – Spr.1.
20. ДАКО. – F.R–2733. – Op.1. – Spr.1.
21. ДАПО. – F.R–2839. – Op.1. – Spr.3.
22. ДАКО. – F.R–2733. – Op.1. – Spr.10.
23. ДАКО. – F.R–2443. – Op.1. – Spr.5.
24. ДАКО. – F.R–2733. – Op.1. – Spr.11.
25. ДАЧО. – F.R–1452. – Op.1. – Spr.1.
26. ДАПО. – F.R–2878. – Op.1. – Spr.1.
27. GDA SBU. – F.5. – Spr.57198.
28. ДАДО. – F.R–2567. – Op.1. – Spr.9.
29. GDA SBU. – F.5. – Spr.51498.
30. Derhavnuui arhiv Mikolaivskoi oblasti. – F.R–1432. – Op.1. – Spr.1.
31. GDA SBU. – F.5. – Spr.57233.
32. Tam samo. – Spr.51718.
33. ZDAGOY. – F.166. – Op.3. – Spr.141.
34. ДАКО. – F.R–2412. – Op.2. – Spr.5.
35. ZDAGOY. – F.57. – Op.4. – Spr.109.
36. Istorija ukrainskogo selanstva. Narusu v 2–ch tomach. – K., «Naykova dumka», 2006. – T.2. – 653 s.

* * *

УДК 94:61(477) «1943/1964»

Гучка О.І., аспірант кафедри архівознавства, новітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького (Україна, Черкаси), warlok-ua@rambler.ru

Роль колгоспів у процесі повоєнної відбудови системи охорони здоров'я та подальшій її розбудові

На основі виявлених джерел та здобутків історіографії комплексно й системно досліджено роль колгоспів у процесі повоєнної відбудови системи охорони здоров'я та подальшій її розбудові. Дослідження базується на основних принципах науковості, історизму, систематичності, всебічності та плюралізму. Послідовне дотримання цих принципів дозволяє якомога об'єктивніше розкрити означене питання. Автор висловлює думку, що відновлення нормального функціонування мережі медичних установ стало одним з нагальних завдань в перші повоєнні роки. До вирішення цієї проблеми активно долучилася і громадськість країни. Це допомогло уряду в більш короткі терміни відновити довоєнний рівень забезпечення населення медичним обслуговуванням та зекономити значну кількість коштів. Залучення ресурсів колективних господарств для вирішення соціальних потреб сільського населення продовжилось і в 50-х – на початку 60-х років. Зокрема, в цей час за їх кошти було збудовано значну кількість нових сільських лікарень.

Ключові слова: медичне обслуговування сільського населення, «народний рух», участь колгоспів, відбудова, повоєнний період.

Guchka A.I., master of history, postgraduate of the department of the archival studies, of the contemporary history and special historical sciences of Cherkasy National University of Bogdana Khmel'nitskogo (Ukraine, Cherkasy), warlok-ua@rambler.ru

Role of collective farms in the process of post-war renewal of the system of health protection and its further development

The article aims to research the role of farms in the post-war reconstruction of the health system and its further development comprehensively and systematically on the basis of the detected sources and historiography achievements. The research is based on the basic principles of scientific, historicism, systematic, comprehensiveness and pluralism. Consistent adherence to these principles allows to reveal the question more objectively. The author expresses the point of view that the restoration of normal functioning of the network of health facilities has become one of the most urgent problems in the early postwar years. The public of the country was actively involved to solve that problem as well. It has helped the state to restore pre-war level of public health care faster and save a significant amount of money as well. Attracting resources of collective farms for social needs of the rural population continued in the 50's – early 60's. Particularly a huge number of rural hospitals were built with the help of their funds.

Key words: medical services for the rural population, «people's movement», participating farms, reconstruction, post-war period.

Гучка А.И., магистр истории, аспирант кафедры архивоведения, новейшей истории и специальных исторических дисциплин, Черкацкий национальный университет им. Б.Хмельницкого (Украина, Черкассы), warlok-ua@rambler.ru

Роль колхозов в процессе послевоенного восстановления системы здравоохранения и дальнейшего ее развития

На основе выявленных источников и достижений историографии комплексно и системно исследовано роль колхозов в процессе послевоенного восстановления системы здравоохранения и дальнейшего ее развития. Исследование базируется на основных принципах научности, историзма, систематичности, всесторонности и плюрализма. Последовательное соблюдение этих принципов даёт возможность объективно раскрыть обозначенный вопрос. Автор высказывает мнение, что восстановление нормального функционирования сети медицинских учреждений стало одной из приоритетных задач государства в первые послевоенные годы. К решению этой проблемы активно подключилась и общественность страны. Это помогло правительству в более короткие сроки восстановить довоенный уровень обеспечения населения медицинским обслуживанием и сэкономить значительное количество средств. Привлечение ресурсов коллективных хозяйств для решения социальных нужд сельского населения продолжилось и в 50-х – начале 60-х годов. В частности, в это время за их средства было построено значительное количество новых сельских больниц.

Ключевые слова: медицинское обслуживание сельского населения, «народное движение», участие колхозов, восстановление, послевоенный период.

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів дослідження української історії повоєнного періоду є вивчення проблем, що стосуються наслідків війни в соціальній сфері. Адаже донедавна питанням людських втрат, умов життя населення в період війни й післявоєнної відбудови не приділялося належної уваги. Зокрема, малодослідженою залишилася тематика, пов'язана з медико-санітарними наслідками війни для населення республіки та заходами з їх ліквідації. Тому цілком закономірною є необхідність

висвітлення питання участі колгоспів та сільського населення в процесі відбудови системи охорони здоров'я в другій половині 40-х – на початку 60-х років минулого століття. Особливо з огляду на те, що проблематика післявоєнної відбудови містить в собі чимало недосліджених сторінок, оскільки радянські історики, перебуваючи під впливом тоталітарної ідеології та методологічного догматизму, не змогли достатньо об'єктивно і повно висвітлити ряд ключових аспектів теми, що тривалий час замовчувалися або фальсифікувалися.

Ступінь дослідження проблеми. Вивчення медико-санітарних наслідків війни в Україні розпочалося практично відразу після звільнення країни. Ним займалися вчені-медики та провідні фахівці-практики системи охорони здоров'я республіки, а в подальшому і дослідники-історики. Вже на середину грудня 1946 р. було виконано 223 наукові роботи з цієї тематики. Медико-статистичним бюро Міністерства охорони здоров'я УРСР під керівництвом проф. С.С.Кагана підготовлено п'ять об'ємних томів з вивчення медико-санітарних наслідків війни та перших заходів щодо їх ліквідації.

Окремі аспекти теми фрагментарно або на дотичному рівні розглядалися також у роботах А.Г. Натрадзе і С.А. Качалова, Ю.Ю. Бірковського, М.Ю. Лиманського, Н.А. Виноградова та ін. [1].

Проте слід відмітити, що проблеми медичного обслуговування сільського населення повоєнного періоду в силу негативних впливів тоталітарної ідеології та методологічного догматизму не знайшли належного висвітлення в історичній літературі радянської доби через небажання системи показувати дійсний стан медичної галузі на селі. Переважна більшість тогочасних праць носили пропагандистський характер, в яких цілеспрямовано фальсифікувалося реальне становище охорони здоров'я. Така практика не сприяла створенню реального уявлення про функціонування соціальної сфери на території республіки в означений період.

У сучасній українській історіографії окремі напрацювання у дослідженні становища системи охорони здоров'я в повоєнний період і, зокрема, питання участі колгоспів у процесі відновлення та розбудови мережі охорони здоров'я в сільській місцевості розглядаються у працях В.М. Литвина, О.Г. Перехреста, І.В. Рибак та ін. [2].

Таким чином, аналіз історіографії теми свідчить, що в радянський та пострадянський період тема, яка є предметом дослідження в даній статті, залишається недостатньо вивченою. Саме це й зумовлює необхідність її подальшого комплексного дослідження та висвітлення.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі виявлених джерел та здобутків історіографії комплексно й системно дослідити роль колгоспів у процесі повоєнної відбудови системи охорони здоров'я та подальшій її розбудові.

Виклад основного матеріалу. В період Великої Вітчизняної війни німецькі війська піддали варварському знищенню медичну і господарську базу охорони здоров'я Радянського Союзу. Багато лікарняних і поліклінічних будівель було зруйновано. Крім цього, потрібно також згадати той факт, що після нападу гітлерівської Німеччини на СРСР керівництвом країни були прийняті міри для того, щоб по можливості зберегти матеріальну базу і медичні кадри. З прифронтової зони в глибок Радянського Союзу вивозилося цінне медичне обладнання і медикаменти, евакуювалося медичний персонал, цілі установи: кадри і науково-дослідні інститути медичного профілю, підприємства медичної промисловості. Те, що не вдалося евакуювати, по можливості піддавалося знищенню. Зрозуміло, що в такій ситуації система охорони здоров'я на окупованих територіях була практично повністю знищеною [3, с.262].

Для встановлення розмірів збитків, нанесених системі охорони здоров'я під час Великої Вітчизняної війни, відразу після звільнення районів УРСР почали створюватися спеціальні комісії в складі, передбаченому інструкцією РНК СРСР №493 і наказом НКОЗ СРСР №238. За підрахунками комісії на Україні окупанти спалили, зруйнували і знищили близько 18 тис. медичних закладів на території